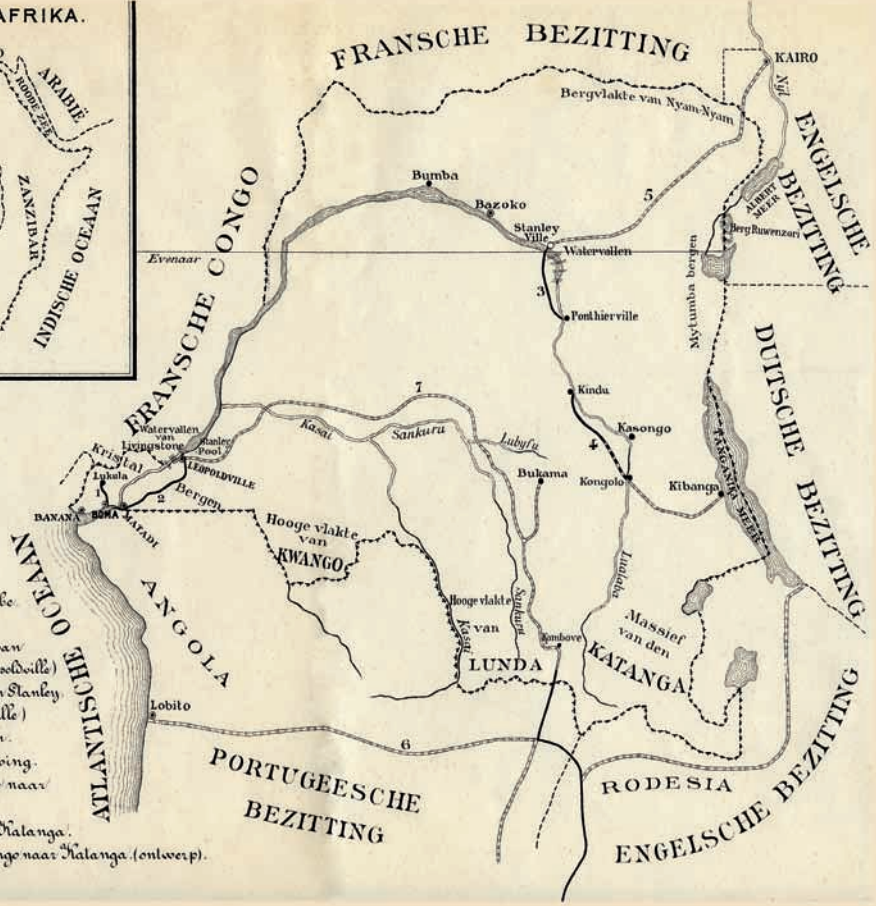

SCHETS VAN AFRIKA.

1. Spoorbaan van den Nyombe (Noma naar Lukula)
2. Spoorbaan der waterwallen van Livingstone (Maladi naar Leopoldville)
3. Spoorbaan der waterwallen van Stanley (Stanleyville naar Ponthierville)
4. Spoorbaan der Grooten Meren (Kindu naar Kongolo) in voltooiing.
5. Spoorbaan van Stanleyville naar Kairo (ontwerp).
6. Spoorbaan van Lobito naar Katanga.
7. " van den Lagen Congo naar Katanga (ontwerp).

Belgisch socialisme en kolonisering: dépendance chacha?

De houding van 'links' tegenover kolonisering is niet rechtlijnig. Bij Marx zelf was er reeds een ambivalentie tegenover de kolonisering: enerzijds vond hij dat de volkeren uit het Zuiden niet veel meer te verliezen hadden dan hun achterlijkheid, anderzijds klaagde hij de uitbuiting aan. De socialistische partijen zaten aanvankelijk gemangeld tussen die twee standpunten. In een eerste fase klaagde de Belgische Werkliedenpartij de politiek van Leopold II in de Kongo-Vrijstaat aan, maar nadat België de kolonie overnam en zeker sinds ze zelf aan regeringen deelnam, werd de houding van de partij veel milder. Haar opvattingen verschilden niet wezenlijk van die verdedigd door burgerlijke partijen. Tijdens de onafhankelijkheidsperiode stonden de socialisten evenzeer pal achter 'de' Belgische visie ter zake. Het duurde tot de splitsing van de Belgische Socialistische Partij vooraleer de Vlaamse socialisten afstand namen van Mobutu.

De viering van vijftig jaar Congolese onafhankelijkheid – of alvast van een halve eeuw *flag independence* – is een gelegenheid om een en ander vanonder het stof te halen. Niet zozeer omwille van de nostalgie naar de periode waarin de *bula matari*'s¹ onze kinderdromen kleurden, maar omwille van het gekissebis eerder dit jaar over hoe België deze verjaardag moest invullen. Koesteren wij in onze ex-kolonie terecht een invloed die we moesten vergulden met een koninklijke aanwezigheid op de eretribune of gaat het om vergane glorie en zinsbegoocheling? Hebben we in Congo nog altijd economische belangen die voor onze welvaart onontbeerlijk zijn of heeft de globalisering met haar nieuwe machtsverhoudingen ons in de rand gedrukt? En waar staat de socialistische familie in dit alles? De sp.a positioneerde zich vanuit de oppositie bijzonder kritisch tegenover het bezoek van de koning aan

---

Kaart van Congo in 1910. (uit: E. PICARD, *Onze Congo (in 1910)*, Gent, 1910)

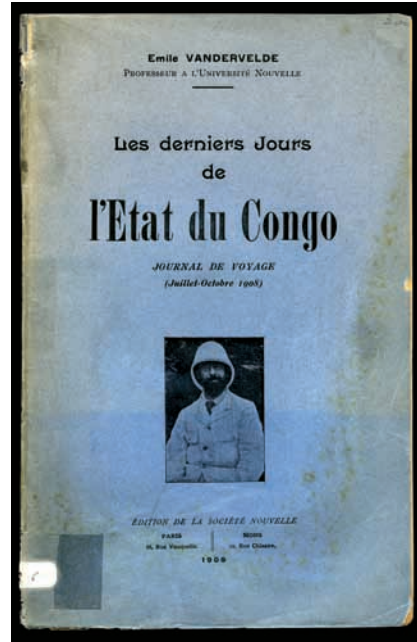
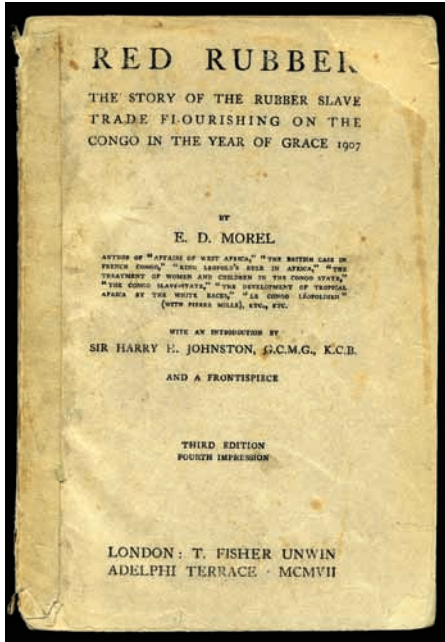
Congo en protesteerde heftig tegen de Belgische en Congolese militaire aanwezigheid op de respectieve nationale feestdagen. Spruit de positie van die partij uit een consequente houding van de socialistische beweging, die wortels heeft in een verleden? En laat die harde houding momenteel een diepe indruk na in Congo?

De keuze die er geen was

In 1895 zagen zowel de Belgische Werkliedenpartij (BWP) als l'Etat indépendant du Congo het levenslicht. Tijdens hun opstartperiode hadden de socialistische leiders andere katten te geselen dan zich te bekommeren om een onbekend en ver gebied in *the heart of darkness*. Daarenboven was de Congolese kolonisering iets wat in principe alleen Leopold II betrof en de staat niet bond. Het duurde nog enige tijd vooraleer Angelsaksische activisten zoals Morel, Twain en Casement de exploitatiemethodes van de vorst aan de kaak stelden en de Belgische opinieleiders wakker schudden.

De BWP had met de elites menig appeltje te schillen, en de Congo-Vrijstaat belichaamde zowat alles waarvan de socialisten tegenstander waren: de monarchie, uitbuiting, militarisme, klerikalisme ... Het is niet verwonderlijk dat ze de internationale campagne tegen Leopold onderschreven, wat kroonprins Albert in 1906 de bittere oprisping ontlokte dat het om een '*campagne nettement républicaine subsidée par l'étranger*' ging.² De veroordeling van het kolonialisme was een beleidslijn die aanvankelijk binnen de Tweede Internationale niet ter discussie stond. Maar de twijfel manifesteerde zich spoedig, andermaal in de tegenstelling tussen Kautsky en Bernstein, tussen een radicale versie van het socialisme en het reformisme. In *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* zie je duidelijk hoe Bernstein gestadig elementen uit het systeemdenken in zijn socialisme binnensmokkelt en daardoor de uitgangspunten van het antikolonialisme met de kaasschaaf bewerkt. Zo stelt hij dat China niet ten prooi mag vallen aan de hebzucht van één enkele natie, dat men de vrijhandel moet vrijwaren en dat de toekomstige bevoorrading van Duitsland niet in het gedrang mag komen. Meer en meer komt hij in de ban van de *Zivilisierungsmission* van Duitsland. Daaruit leidt hij dan weer logisch af dat het recht van de onbeschaafden op hun gronden slechts relatief kan zijn, terwijl de rechten van de beschaafde volkeren erop een hoger recht vertegenwoordigen.³ Binnen de Internationale kreeg hij tegenwind van Kautsky.⁴ In een emotioneel betoog besloot die: 'Het ethisch instinct van het proletariaat vervult ons met afschuw tegenover iedere vorm van rassen- of klassendominantie' en 'Het proletariaat kan niet zichzelf emanciperen zonder de gehele mensheid te bevrijden [...]'. Helaas, veel empirisch materiaal voor deze bevlogenheid kon hij niet aanvoeren. Zoals bij Kautsky nogal eens het geval is, staan er tussen woord en daad praktische bezwaren.

Het antikolonialistische kamp binnen de Tweede Internationale kwam gaandeweg in de verdrukking. Het zou al te gemakkelijk zijn om dat uitsluitend op rekening van de leiding te schrijven, als een soort van echo van het populisme met zijn

Links: In zijn boek *Red Rubber* klaagde de Britse journalist Edmund Dene Morel de dwangarbeid en slavernij in de Congolese rubberhandel aan. (Amsab-ISG, Gent)

Rechts: Eind juli 1908 trok Emile Vandervelde als socialistisch Kamerlid met de pakketboot naar Congo. Hij wilde zich ervan vergewissen of België geen kat in de zak kocht. Met zijn dagboek *Les derniers Jours de l'Etat du Congo* wou hij de zin van een goed koloniaal bewind aantonen en de Belgen geruststellen. (Amsab-ISG, Gent)

onderscheid tussen de 'eerlijke mensen' en de raddraaiers die politici steeds zijn.⁵ In september 1882 schreef Friedrich Engels in een brief: 'U vraagt mij wat de Engelse werklieden denken over de koloniale politiek. Wel, precies hetzelfde als hoe ze denken over de politiek in het algemeen.' Dit denken werd gedomineerd door burgerlijke inzichten. Er waren ondertussen wel socialistische partijen, maar veel leiders ervan waren aangeraakt door *Staatsmännliches Ungedult* en daardoor onder meer bereid voor een deel mee te stappen in het koloniale verhaal. Maar ze hoefden de arbeidersklasse niet te perverteren, uit zichzelf was die niet spontaan solidair met de bewoners van de kolonies. De verworpenen der aarde waren blank en de gekoloniseerden moesten niet direct morgen ontwaken. Er was een tweede punt, dat Nicolai omschreef als de '*mythe des Indes Africaines*'.⁶ Indien India een inkomensstroom voor Groot-Brittannië genereerde en zorgde voor werkgelegenheid, was er dan geen equivalent te vinden in Afrika, het enige vrije continent? En was de arbeidersklasse niet gediend met goedkope grondstoffen zoals katoen, en additionele arbeidsplaatsen in het thuisland?

De evolutie die zich op het Europese vlak afspeelde, vertaalde zich eveneens in de Belgische context. De overgrote meerderheid van de leiding was aanvankelijk ronduit tegen een overname van Congo door de Belgische staat. Liepen de traditionele partijen evenmin warm of stonden ze er sceptisch tegenover, dan veranderde hun houding naar een kolonialisme als ‘noodlottige noodzakelijkheid’⁷ tot een beschavingsdrang en een economische basisvereiste. De socialisten bleven daarentegen om zeer uiteenlopende redenen tegen. Uiteraard lagen ze overhoop met ‘den geldgierigen koning’, maar die drijfveer was onvoldoende om te pleiten voor een overname. Voor velen van hen was een internationaal bestuur een veel betere optie. De *mission civilisatrice* vond al evenmin veel genade in hun ogen, want stelde Bertrand: ‘Indien er al beschaafd en ontwikkeld moest worden, dan kon dit beter gebeuren in “Centraal-België”.’⁸

In de Kamerzitting van 10 juli 1908 zette Jules Destrée alle argumenten op een rij. Tegenover de ‘mogelijke voordelen’ voor de werkende klasse, staan de ‘zekere lasten’ en ‘het is [...] altijd ten nadele der werkende klasse dat de regeringen besparingen doen’. Daarnaast waren er ook morele argumenten: de arbeiders die in eigen land onderdrukt werden, konden onmogelijk diezelfde onderdrukkers helpen in Congo. In zijn besluit formuleerde Destrée het als volgt: ‘Daarom, mijne heeren, zou ik vurig verlangen dat de geschiedenis eens kon getuigen dat België fier genoeg is geweest om eene armzalige kolonie te weigeren uit zuivere liefde voor de vrijheid – omdat ze geene andere menschen wilde onderdrukken.’ Emile Vandervelde was het hier niet mee eens. De vraag is niet, zei hij, óf we kolonies moeten hebben, we hebben ze reeds. Want, overlaten aan Leopold is geen optie en internationaliseren is een utopie.⁹ Dus bleef er slechts één weg open: een humanitaire kolonisering, ten gunste van de inboorlingen en met uitzicht op onafhankelijkheid. Wie er Vanderveldes verslag van zijn Congoreis op naleest, merkt dat dat wel nog niet voor morgen was.¹⁰ De tegenstanders binnen de BWP verheelden niet dat ze deze gedachtegang als totaal incoherent beschouwden, want ‘nooit is een volk door zijne onderdrukkers in den onafhankelijkheidsgeest opgevoed geworden, nog minder [...] wanneer die onderdrukkers vreemdelingen zijn’.¹¹ Bij de stemming over de ‘reprise’ van Congo door de staat stemden alle 34 socialisten tegen. Vandervelde was afwezig, wegens een buitenlandreis ... naar Congo.

Na de Eerste Wereldoorlog werd een regering van nationale eenheid gevormd en werden socialistische leiders met staatsgezag omkleed. Binnen de strategie van de parlementaire machtsverwerving was dat een opstap naar het verwerven van de absolute meerderheid en dus de beslissende stap in de opbouw van een socialistische samenleving. Hierbij had men evenwel de aantrekkingskracht van het hermelijn en de notenhouten bureaumeubelen onderschat. Uiteraard bleven de socialisten kritisch tegenover het systeem, maar ze werden er steeds verder – negatief – in geïntegreerd. De achterban zag daar meestal geen probleem in, zolang de levensomstandigheden maar verbeterden. De kersverse ministers en hun kabinet werden tevens geconfronteerd met een uitbreiding van onze koloniale gebieden. België had

zijn oog laten vallen op het Duitse Tanganyika. Stel je voor: een Centraal-Afrikaans land van oceaan tot oceaan! Maar andere Europese mogendheden vonden dat we al genoeg boven onze stand leefden, waardoor we ons tevreden moesten stellen met Ruanda en Urundi als compensatie.

De BWP bleef een koele minnaar van de kolonisering – de partij leverde nooit een minister voor dit departement – maar stelde zich weinig fundamentele vragen. Neem nu de verplichte arbeid: alleen wanneer er zich extreme feiten voordeden, protesteerde men, maar niet tegen de ‘normale’ dwangarbeid. Zo vestigde de diplomaat Pierre Orts in een brochure van 1930 de aandacht op de talrijke doden bij de aanleg van spoorwegen.¹² Dat leidde tot een striemende interpellatie van Vandervelde in het parlement. Anderzijds onderstreepte Wauters dat ‘*la Belgique accomplit au Congo une œuvre coloniale de bonne foi*’ en dat de administratie talrijke maatregelen nam inzake sociale bescherming.¹³ Vroeger onder Leopold II was er wellicht sprake van een zekere ontvolking, maar, merkte de volksvertegenwoordiger fijntjes op, er waren ook interne redenen aan te stippen, zoals het kannibalisme.¹⁴ Louis Bertrand, die ooit de koning zo frontaal aangevallen had voor zijn Congopolitiek, besloot in het tweede deel van zijn *Souvenirs* dat de geschiedenis Leopolds rol in Afrika zou herdenken en zijn intellectuele kracht als bouwer van een rijk zou erkennen. De tijd van de strijdlieden zoals *A bas le roi de carton* was voorbij, staatsmanschap had hen aangeraakt.

De verschuiving valt nog het best te illustreren via Edward Anseele sr. De Gentse coöperatieve weverij werd omgevormd tot de nv Filatures et Tissages Réunies. Dat was een gevolg van de contacten met de liberalen. De omvorming ontlokte Hardijns in *Vooruit* de volgende bedenking: ‘Wat is dit nu? De Gentsche socialisten nemen nu voor één hunner instellingen den kapitalistischen vorm aan.’¹⁵ Uit de goede relaties tussen de katholieke voorman Gustaaf Sap en de socialist Mathieu ontstonden dan weer plannen voor de oprichting van de Compagnie de la Ruzizi, die voornamelijk katoenplantages omvatte. De overgang naar de nv-vorm verliep zonder veel fanfare, maar het Ruziziproject werd zelfs nooit goedgekeurd door de Algemene Raad van de partij, ondanks protesten van de Brouckère en Vandervelde. De BWP gleed steeds verder af naar aanvaarding en steun van het Congoproject, onder het motto ‘*there is no alternative*’. En, er valt niet te ontkennen dat de socialistische beweging als geïnstitutionaliseerde structuur moeilijk of niet kon weerstaan aan de Congolese vleespotten. Zo ging zoon Anseele, een burgerlijk ingenieur, naar Congo op mijnprospectie. De BWP had niet langer een autonome visie op de kolonisering, maar alleen nog een radicale doorslag van burgerlijke opvattingen, zodat je zelfs moeilijk van rekkelijkheid van een principieel standpunt kon gewagen.

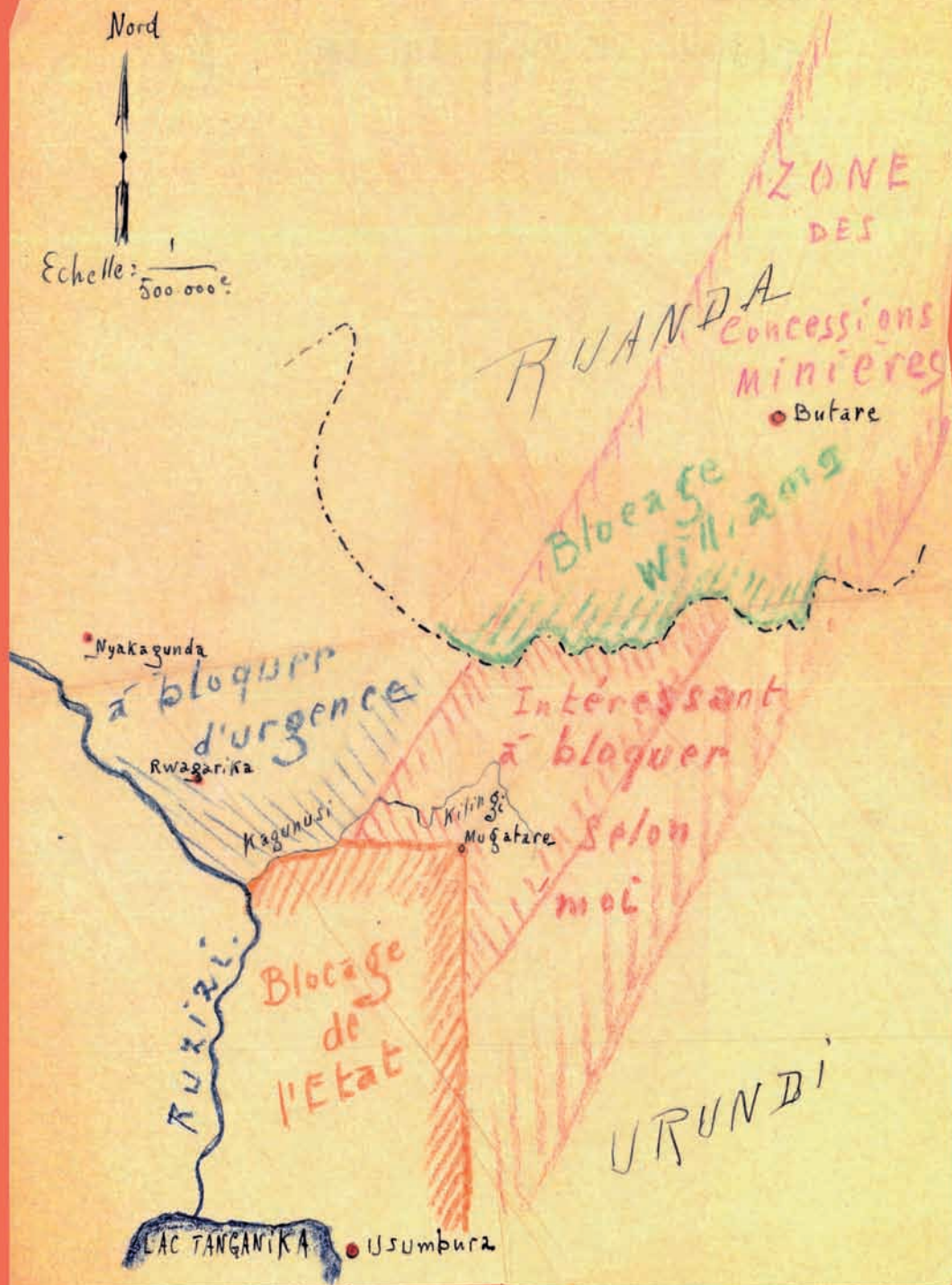
Dat de koloniale wereld niet in het centrum van de socialistische aandacht stond had meerdere redenen. België was zelf pas onafhankelijk en had geen eeuwenlange traditie met kolonies zoals andere landen die sinds de 18e eeuw hadden via handelskolonialisme. Er was weinig te merken van een ‘volks imperialisme’: de

Nord

Echelle: $\frac{1}{500\ 000}$

overzeese gebieden bleven terra incognita. Dat gold tevens voor het parlement: door een algemene machtsdelegatie in de Koloniale Keure van 1908, die gold tot 1959, had de koning de bevoegdheid om de wetgevende macht bij decreet uit te oefenen. Slechts één keer per jaar kreeg het parlement een volledig verslag. Het reilen en zeilen in de kolonie werd geregeld door de Koloniale Raad, de Société Générale en het hof, die alles zo veel mogelijk binnenskamers hielden. De kerk en haar missieorganisaties vervolledigden het 'koloniale blok'. Indien er al socialisten in de Koloniale Raad zetelden, zoals Henri Rolin, dan was hun invloed binnen de BWP nooit bepalend. Het bleef bij periodieke aantijgingen over onrecht, die naar een Chinees gezegde hetzelfde resultaat hadden als slaan met een overrijpe komkommer op een gong. Gold Congo als *L'Empire du silence*, dan deed de BWP niet echt een indrukwekkende poging om de muren te slopen. Met de economische crisis, de opkomst van het fascisme en de oorlog verschoof de aandacht bijna spontaan naar de achtergrond.¹⁶ En het waren uiteraard niet de rechtse leiders als Paul-Henri Spaak of Hendrik de Man die voor een tegenwind zorgden.

Pas in 1937 stond een BWP-congres, het 56e om precies te zijn, in het teken van de Afrikaanse gebieden. In de eerste plaats werd de grieventrommel geroerd omdat de partij ondervertegenwoordigd was in de beslissingscena's. Er werd ook in eigen boezem gekeken waarom er zo weinig aandacht werd besteed aan de problematiek en men besloot een Koloniale Commissie te activeren. Die vertoonde nooit veel slagkracht: van 1949 tot 1953 kwam ze niet eens bijeen. Natuurlijk werd er gepleit voor sociale bescherming, voor stapsgewijze ontvoogding, maar zoals Vanthemsche terecht opmerkt, werd het 'zeker geen zwartboek van de kolonisatie [...]. Het verre en vage emancipatorische perspectief [...] leek helemaal niet in tegenstelling met de Belgische aanwezigheid in Centraal-Afrika, wel integendeel.'¹⁷

Na de Tweede Wereldoorlog groeide in Belgische leidende kringen het vertrouwen dat een nieuwe, schitterende tijd aanbrak. Nochtans waren er meerdere mene tekels. Tijdens de oorlog hadden de Amerikanen van de Belgische regering in ballingschap toegang geëist en gekregen tot het uranium van de Shinkolobwemijnen, ondanks protesten van de regering over aanslagen op de nationale soevereiniteit. Het was een duidelijk signaal dat in de nieuwe constellatie de koloniale machten aan invloed zouden inboeten. Het leidde tot een calimerocomplex: ieder verwijt vanuit het buitenland werd afgedaan als een uiting van afgunst op dit kleine landje met 'een wereld zo groot, waar uw vlag staat geplant'.

Ten tweede was er de dekoloniseringsgolf in Azië, die de evolutie in een nabije toekomst eenduidig aanwees. In dit opzicht perfectioneerden leidende kringen in Brussel – met inbegrip van de socialisten – een vorm van zelfhypnose. Andere kolonies mochten dan wel om onafhankelijkheid roepen, de Belgische gebieden waren een uitzondering, want onze *dominer pour servir*-benadering had niet alleen

---

Deze schets is vermoedelijk van de hand van Anseele jr., die in 1928 in Congo op prospectiereis was om concessies te verwerven, onder meer voor de Compagnie de la Ruzizi. (Amsab-ISG, Gent)

Ghy medesteunpilaren der
B.W.P. : Boulamatari Anseele
Junior, groet U allen zeer.
Ende hij heeft de Grooten
Eer ende het Overweldigend
Genoegen

uit te noodighen op de reus-
achtighe ende democratische
Congoleesche Afscheidsmul-
partij met clanc ende sangh,
welcke zal opgedischt ende
uitghesconken worden in de
Moderne Negerhut van het

Restaurant Feestlokaal « Vooruit » op den dagh dat men schrijven
zal Maandag 2 April, wanneer de groote Wijzer van 't Gentsch
Belfort op 12 en de kleine Wijzer op 9 uur zal staan.

Avontoilet à la Josephine Baker is niet verplichtend maar
zal bij uitzondering worden toegelaten. Glazen en kralen juweelen,
paradijsvogels ofte aigretten, bananen, gestreepte stoffen ende
kletschoppen à la Cocosnoten worden evenaarswarm aanbevolen.

Negerhoofden zullen met sympathie worden ontvangen,
Tam-tam, Jukuku, Schitapi, Konst ende Vlieghwerck,
't Congowater zal rijkelijk worden rongediend en Manneken-
pisachtig worden rondgestrooid.

Vijgebladen niet toegelaten.

Speciale garage voor stoot- ende kruiwagens en voor vlieg-
tuigen in de Domzaal.

Vestiaire met damesbediening (matronenouderdom), in den
koolkelder.

Usiku kucha husikia makelele makubua.

Antwoorden a. u. b. in negertaal.

Uitnodiging van Edward Anseele jr. voor een feestje in de 'Moderne Negerhut van het Restaurant Feestlokaal Vooruit' in het Feestpaleis van Vooruit, ongedateerd. (Amsab-ISG, Gent)

tot gevolg dat 'onze zwarten' inzagen dat hun materiële omstandigheden fel verbeterd waren dankzij onze inspanningen, maar resulteerde er uiteindelijk in dat ze ons liefhadden, zoals een zoon de vader bemint. *La Belgique à papa*: een onversneden paternalisme, waaraan ook de socialisten niet konden weerstaan. Op de *Socialistische dagen* in november 1953 hield Hendrik Fayat, een van de schaarse kopstukken van de Belgische Socialistische Partij (BSP) die interesse voor de kolonie had, een toespraak die eindigde met 'zolang [...] de massa der inlanders op haar eigen zaak niet kan letten, dient beslist – doch met verbeterde middelen – de hogere politieke leiding vast in de handen van een democratisch progressief en rechtvaardig moederland te worden behouden'.¹⁸ In 1955 zorgde de Congoreis van Boudewijn nog voor een opstoot van overoptimisme. Ze deed sommige kringen spelen met het idee van een Belgisch-Congolese Gemeenschap, of zelfs Congo als tiende provincie. Zelden was de kloof tussen perceptie en realiteit zo groot: we waren er echt van overtuigd dat 'Bwana Kitoko' of 'mooie knaap', zoals Boudewijn bij zijn eerste reis werd genoemd, een stralende gemeenschappelijke toekomst symboliseerde. In werkelijkheid profileerde België zich in deze periode als 'superkolonialist' en poogde de Congokwestie als een interne aangelegenheid voor te stellen. Het 'buitenlandse' onbegrip stijfde ons enkel in de overtuiging dat het sproot uit onbegrip, zo niet kwaadwilligheid.

De keuze die er niet kwam

In 1958 organiseerde Brussel de wereldtentoonstelling, waarbij een paar honderd Congolezen werd uitgenodigd en het vijftigjarige bestaan van de Belgische kolonie werd gevierd. Hoewel de feestvreugde overheerste, waren er her en der al enkele contrapunten opgedoken. In 1953 schreef de socialistisch geïnspireerde Gerard Walschap *Oproer in Congo*, dat vaak als ‘profetisch’ wordt omschreven. Maar wanneer een pater daarin wordt toegesnuwd dat hij tezamen met de uitbuiters nog zal buitenvliegen, heet het toch ‘binnen de honderd jaar’. Dan was Piet van Akens *De nikkers* veel directer, maar het verscheen dan ook in 1959, nadat de droom verscheurd was. In december 1955 publiceerde A.A.J. Van Bilsen een dertigjarenplan voor de onafhankelijkheid van Belgisch Afrika in de *Gids op Maatschappelijk Gebied*, een tijdschrift dat nauwe banden had met de christelijke arbeidersbeweging. Op zich was dat voor de socialisten reeds voldoende om dit plan als ‘iets van de tsjeven’ te bestempelen. Daarnaast verscheen het plan in 1956 ook in *Conscience Africaine*. Mede door de ervaringen die de Congolese gasten in 1958 hadden opgedaan in België, werd het woord ‘autonomie’ en vervolgens ‘dependa’, ontdaan van zijn diaboliserend aura en vertaald in een politieke eis en intrinsiek recht.

Het is haast een wet van Meden en Perzen dat Europese en dus ook Belgische socialisten zich uitsloven om in penibele omstandigheden de patriottische trom te roeren. Geen trouwere piotten in tijden van gevaar dan diegenen die vrezan van landverraad beschuldigd te worden en dus aan preventieve schadebeperking doen. Zo ging de socialistische partij op het zogenaamde Koloniaal Congres in 1956 niet veel verder dan een geactualiseerde versie van de basistekst van 1937. Het woord ‘onafhankelijkheid’ kwam er zelfs niet in voor. Er werden weliswaar duidelijke reformistische eisen gesteld in de sociale sector (lonen, ziekteverzekering ...), er werd gepleit voor het creëren van een zwarte middenstand, voor het moderniseren van de zwarte landbouw ..., maar de koudwatervrees inzake het politieke terrein bleef onveranderd bestaan.

Vanaf 1958 werkte het ministercomité – zonder socialisten – aan een regeringsverklaring over de dekolonisering. Op 13 januari 1959 werd hiermee naar buiten gekomen en de BSP had ter zake geen gedegen tegenstandpunt uitgewerkt: het was improviseren troef. Aangezien de partij steeds meer deel ging uitmaken van het eenheidsdenken in verband met de koloniale problematiek, is het niet verwonderlijk dat het resultaat van ‘antithetisch denkwerk’ niet als grensverleggend beschouwd kan worden. In *Socialistische Standpunten* kwam men niet veel verder dan te wijzen op gevaren van een ‘karikatuur van de democratie’ indien men onbesuisd te werk ging inzake de onafhankelijkheid. In zijn memoires noemde Hendrik Fayat 1959 het ‘ontredderingsjaar’. Dat zou evengoed kunnen slaan op de partij zelf, als op de schok die door België ging.¹⁹ Een kwarteeuw later jammerde ook Fayat – toch niet de minste – dat men België toen in het buitenland beschuldigde met de meest ‘wilde geruchten’ en via ‘boosaardige kritiek’ aan de schandpaal nagelde. De socialistische variant op de vermelde nationale treurzang ‘wij zijn een klein land en niemand houdt van ons’.

In die periode waren de banden binnen de ‘beweging’ nog veel duidelijker dan nu. We moeten dus wel even stilstaan bij de houding van het ABVV/FGTB, dat toen onder leiding van Louis Major stond. Major was al geen aanhanger van het nationale megafoonsyndicalisme en ten overstaan van een vakbeweging in Congo stond hij huiverig, omdat hij beseftte dat die syndicale strijd er onmogelijk los te koppelen was van de politieke. Tijdens en vlak na de Tweede Wereldoorlog waren er in Congo bloedige stakingen geweest en zag de overheid in dat er veiligheidskleppen ingebouwd moesten worden. De zogenaamde *associations indigènes* waren een eerste antwoord: het waren exclusief zwarte organisaties, en de toelatingsvoorwaarden waren dusdanig dat er nooit een massaorganisatie uit kon groeien. Pas in 1957, na een reis van Major en André Cools naar de kolonie, was er sprake van gemengde vakbonden. Major had niet veel ervaring in Congo en deelde het scepticisme van vele blanken of ‘onze’ zwarten wel klaar waren voor de onafhankelijkheid. In ieder geval wou hij twee zaken vermijden: de blanke ABVV-leden voor het hoofd stoten en beschuldigd worden de ‘troebelen’ aan te stoken. Zijn houding tegenover de zwarten was een variatie op die die hij tegenover vrouwen had: ‘Negers moeten niet zo veel complimenten maken.’ Vooral het risico voor wilde stakingen obsedeerde de Belgische vakbondsleiding: zo zag Cools heil in een soort gildensysteem. Ondanks het feit dat er niet meteen een soort strijdsyndicalisme werd voorgehouden, heeft de vakbondswerking toch geleid tot kadervorming bij de Congolezen.

De band tussen Congo en syndicalisme had nog op een totaal ander vlak invloed. In een nota van 20 december 1960 verklaarde het patronaat: ‘In deze kritieke periode (*de vorming van de Europese markt*) waarin we een aanzienlijke schade lijden door de gebeurtenissen in Congo, moeten we een speciale inspanning leveren.’ Ook premier Eyskens deelde die stelling. Dat leidde tot de zogenaamde Eenheidswet, de ‘grote werkstaking’ die het primaat van het overlegsindicalisme beklemtoonde en politieke spanningen binnen de socialistische familie deed culmineren. Of dat echter zomaar een backlash was van de Congolese gebeurtenissen valt te betwijfelen, maar in ieder geval zorgde deze frontale sociale confrontatie ervoor dat ze veel van de energie van de socialisten opslopte.

De periode 1960-1965 – in feite één lange dekoloniseringskramp die bepaald werd door de Koude Oorlog – is er nog altijd een met tal van vraagtekens. Of, preciezer uitgedrukt, voor historici en vakspecialisten is de mist behoorlijk opgeklaard, maar het wetenschappelijk onderzoek heeft de kijk van de overgrote meerderheid van de Belgen nauwelijks beïnvloed. Bij velen die deze periode beleefden, overheerst nog altijd het gevoel dat de Congolezen niet rijp waren voor onafhankelijkheid, dat ze ondankbaarheid tentoonspreidden en dat – Lumumbacommissie of niet – er een reële communistische dreiging bestond. Dat alles leek, samen met het leven van onze landgenoten dat bedreigd werd, een voldoende reden om militair te interveniëren. Dat de VN ons daarvoor veroordeelden, sproot enkel uit het feit dat ze of de toestand niet kenden, of te kwader trouw waren. Veel is er in die perceptie niet veranderd.

Bezoek van koning Boudewijn aan Congo, maart 1955. (Amsab-ISG, Gent)

Het is voor de socialisten niet anders: er is bij de oudere garde nog sprake van een onverteerd verleden. Dat kan moeilijk anders: ‘Zo goed als het gehele politieke spectrum staat [...] op één lijn in het dekolonisatiedossier’, stelt Vanthemsche.²⁰ En dus zijn de socialisten deelachtig aan dezelfde zelfbegoochelingen en frustraties achteraf. Om het duidelijk te stellen: in volle Congo- en Belgiëcrisis poogde de koning greep te krijgen op het beleid door een zakenkabinet te installeren en de wettige regering-Gaston Eyskens te doen aftreden. De vorst wou een kabinet rond de katholiek Van Zeeland en de socialist Spaak. Een van de redenen van het doodlopen van die piste was dat Spaak het premierschap opeiste. Met dit soort spilfiguur binnen de partij viel er voor resoluut antikolonialisme weinig te vrezen. Wat evenwel opviel, was de spagaat met de doctrine. Na de Tweede Wereldoorlog stond men op het zogenaamde Overwinningscongres onverkort achter het Charter van Quaregnon uit 1894, dat een zeer marxistische inslag had. Op de congressen van 1959 en 1960, beide in Brussel, werd forse taal gebruikt. In 1959 luidde het dat men alles zou doen ‘om de volkeren te helpen zichzelf te besturen [...]’. Overal ter wereld strijden de socialisten tegen alle vormen van de uitbuiting van de mens door de

Louis Major (rechtstaand) op een congres in Congo, februari 1957. (Amsab-ISG, Gent)

mens en van kolonialistische en kapitalistische uitbuiting.²¹ In 1960 ging men nog een stap verder en betuigde de partij haar 'socialistische solidariteit [...] met de Afrikaanse, Aziatische, en Zuid-Amerikaanse volkeren in hun strijd tegen armoede, onzekerheid en buitenlandse inmenging'.²² Het woord 'Congo' is in de congres teksten evenwel nergens te vinden: een hoogmis zonder gelovigen, laat staan praktiserenden.

De overheersende strategie was dubbel. Enerzijds wou men absoluut vermijden als schuldige te worden aangewezen voor de botsingen in Congo, wat, indien vertaald naar Belgische verkiezingen, als een doemscenario werd gezien. Maar er was tevens een zeer pragmatische reden voor de lage profilering, zoals Spinoy het kernachtig formuleerde op de bijeenkomst van het partijbureau op 28 januari 1959: *'[...] comment organiser notre présence au Congo pour avoir la certitude de rester présent'*. In ieder geval, op de economische rondetafelconferentie van 26 april tot 16 mei 1960 waren er bijna geen Congolese toponderhandelaars, want die waren de verkiezingen aan het voorbereiden. De Congolezen, soms studenten, werden er zwaar gerold, zowel inzake de schuldenlast, de overdracht van de zetels der grote maatschappijen ... De socialisten speelden het Belgische spel perfect mee.²³

In de periode 1958-1961, tijdens de rooms-blauwe regering-Eyskens-Lilar, had de socialistische partij amper greep op het Congobeleid. Dat werd bepaald door eerste minister Eyskens, minister van Buitenlandse Zaken Wigny en de overal opduikende graaf d'Asprémont Lynden, vertrouwensman van de trusts in Congo en van het hof. Vanuit de oppositie slaagden de socialisten er niet in een vuist te maken omdat ze nu eenmaal geen autonoom denkkader bezaten. Uiteraard probeerde Eyskens er alles aan te doen om te beletten dat ze zichzelf tot 'het geweten van België' zouden kunnen uitroepen.²⁴ Zoals Vanthemsche opmerkt: 'De BSP had er zo stilaan een traditie van gemaakt niet voorbereid te zijn op de koloniale uitdagingen.'²⁵ Interpellaties als die van Jos Van Eynde in de commissie Buitenlandse Zaken op 13 december 1960, waarbij hij d'Asprémont Lynden tackelde over de geheime fondsen en de verdoken tussenkomsten in Katanga, waren zeldzaam. Toen na de moord op Lumumba de regering alles in het werk stelde om haar – minstens – stilzwijgende instemming te ontkennen, boden de socialisten geen weerwerk. Meer zelfs, zowel Henri Rolin als Victor Larock bleven de aanwezigheid van Belgische militairen in Katanga verdedigen, respectievelijk in de Senaat en in de Kamer.²⁶ De periode 1961-1965 werd overspannen door de rooms-rode regering-Lefèvre-Spaak. Socialistische sterkhouders waren Antoon Spinoy, die op de rondetafelconferentie opvallend belgicistisch was, Hendrik Fayat, die niet verborg dat die onafhankelijkheid te vroeg kwam, en Edmond Leburton (zie verder). Uiteraard drukte Spaak zijn stempel op dat alles: een gedegener belgicist en anticommunist kon men zich niet dromen.

We kunnen in deze periode niet voorbijgaan aan de rebellie in Oost-Congo. Die begon in 1963 onder leiding van Pierre Mulele en was, om het simpel te houden, een geradicaliseerde uitloper van het lumumbisme. In 1964 brak daar ook de revolve van de Simba's uit, met als centrale figuur Gaston Soumialot. Dat leidde tot een nieuwe interventie van Belgische para's. Er was een operatie over land (operatie *Ommeganck*) en twee droppings, één in Stanleystad (nu Kisangani) en één in Paulis (vandaag Isiro). Die luchtoperatie, operatie *Rode Draak*, was een gemengd Amerikaans-Belgische interventie, maar in de gevechten op de grond speelden diverse huurlingenlegers een belangrijke rol. Premier Lefèvre bleef onderstrepen dat het om een louter humanitaire interventie ging en dat België geen andere keuze had. Hij verheugde zich na de ministerraad van 27 november 1964 dat 'de waargenomen eendracht bemoedigend is voor de eendracht'.²⁷ De BSP verbrak die 'eendrachtige eendracht' zeker niet. Senator Rolin verklaarde enkele dagen daarvoor, op 24 november: '*La légitime défense d'un état ne se limite pas à la protection de son territoire. Il s'étend à la protection de ses nationaux en territoire étranger lorsque leur vie est en danger.*' Dat ons land politiek volkomen 'neutraal' was, werd onderstreept door de uitwijzing van alle Congolese studenten van het Algemeen Kongolees Studentenverbond, omdat ze 'partijdig', dat wil zeggen: lumumbisten waren. België handelde overeenkomstig met wat *Le Peuple 'le gouvernement légal démocratique du Congo'* noemde en duldde geen Congolese oproerkraaiers. De BSP wilde in ieder geval gerekend worden tot '*les forces saines*'.

Wie waren dan de ongezonde elementen? Uiteraard de communisten, die zoals zo vaak door hun loden taalgebruik en aanhankelijkheidsbetuigingen aan Moskou alle geloofwaardigheid verspeelden. Daarnaast, wat veel pijnlijker was, volgden *La Gauche* en *Links* een veel radicalere koers, gebruikmakend van het zogenaamde tendensrecht en in overleg met de Mouvement Populaire Wallon, en hekelden ze het Congobeleid. Dat gaf aanleiding tot botsingen in het parlement tussen Ernest Glinne, de spreekbuis van *La Gauche*, en minister Spaak. In de edito's ter voorbereiding van het nakende partijcongres van 1964 besteedde voorzitter Léo Collard veel meer aandacht aan de scheurmakers, terwijl er over Congo niet gerept werd. Op het zogenaamde Onverenigbaarheidscongres werden de gauchisten en regionalisten uit de partij gezet. Dat maakte protest binnen de BSP tegen de Congopolitiek niet erg aantrekkelijk.

Op 1 december 1964 hielden de para's een ticketparade in Brussel. Het dagblad *Vooruit* schreef over 'een geestdriftig publiek, waarbij inzonderheid de schoolgaande jeugd hun toejuichingen niet spaarden en kwistig met bloemen strooiden'.²⁸ Veel tegenwind kwam er niet: in Antwerpen waren er vijftig deelnemers aan een protestbeweging, in Gent en Brussel werd ze verboden. Het beeld van '*des jeunes rebelles drogués et ivres de sang*'²⁹ legde iedere discussie lam. De verwijzing in *Het Laatste Nieuws* naar de rebellen als 'plunderende menselijke sprinkhanen' was een bittere voorafspiegeling van de omschrijving 'kakkerlakken' voor de Tutsi's. Merkwaardig dat Patrick Nothomb, onze consul in Stanleystad, die zelf gegijzeld was, wél een genuanceerder beeld gaf van de opstandelingen, wier enige bestuursdaad 'de uitgifte van een postzegel' was.³⁰

In het buitenland vielen er minder bloemen te rapen: de interventie zorgde voor heel wat internationale afkeuring. 'Op aanklacht van Afrikaanse en communistische landen moest België zich in 1964 opnieuw voor de Veiligheidsraad verdedigen', schreef Theo Luyckx in zijn handboek dat voor generaties studenten een leidraad was. En hij voegde eraan toe: 'Minister Spaak kweet zich schitterend van zijn taak'.³¹ Wie aldus bewierookt wordt, hoeft geen socialistische krans meer. In de volgende rooms-rode regering (1965-1966) van Harmel-Spinoy, was Spaak opnieuw minister van Buitenlandse Zaken. In 1965 nam Mobutu via een militaire staatsgreep de macht over, met duidelijke instemming van de VS. België vond het zelfs niet nodig om een verbaal protest te uiten.

Met de staatsgreep van Mobutu kwam er een einde aan een bloedige periode van rebellies en zorgden de vriendschapsbanden tussen de respectieve elites voor een langdurige samenwerking. Dat namen leidende kringen in Brussel voor waar aan. De socialisten zorgden voor weinig wanklanken in het nationale orkest. De reis van het vorstenpaar naar de ex-kolonie consacreeerde dit wijdverspreide droombeeld: er heerste weer orde, de koperprijzen waren hoog, de Belgische economie pikte haar graantje mee en de slogan '*retroussons les manches*' getuigde van het optimisme van de Congolezen. Toegegeven, de leuze '*un seul pays, un seul parti, un seul chef*' kon verkeerd geïnterpreteerd worden, maar lag misschien meer in de Afri-

kaanse tradities dan wij – eurocentrisch besmet – gedacht hadden.

Toch was er een en ander veranderd in het politieke landschap, dat niet noodzakelijk direct verband hield met Congo. De BSP had zich zoals gezegd schijnbaar ontdaan van de interne linkse oppositie, maar dat bleek een zinsbegoocheling. Zeker na 1968 kwamen thema's als derde wereld, neo-imperialisme en wapenwedloop opnieuw op de voorgrond. En de strijd rond 'Leuven Vlaams' bewees dat het deelnationalisme niet uitgespeeld was. De verkiezingsnederlaag van 1965 was een signaal dat de BSP de verschuivingen niet goed inschatte en vooral de electorale basis niet wist te verbreden. Op het zogenaamde Ideologisch Congres in 1974 speelde ex-premier Leburton, zowat het prototype van belgicist en affairist, een belangrijke rol. Daarenboven was *'le grand chef blanc'* een fervente aanhanger van Mobutu en hengelde hij bij het Ingaproject naar een contract voor ACEC. Hij vond er geen graten in om een delegatie van de Mouvement Populaire de la Révolution (MPR), de Congolese eenheidspartij onder leiding van Nguza Karl-i-Bond, uit te nodigen voor dit congres. Dat leidde tot een frontale botsing met de Jongsocialisten en vooral met Luc Van den Bossche, de latere minister. De tegenstelling was dubbel: tussen Vlamingen en Franstaligen en tussen de nieuwe generatie 'Jonge Turken' en het partijestablishment. Er waren ook Franstalige 'Jonge Turken', zoals Irène Pétry, die in januari 1973 staatssecretaris van Ontwikkelingssamenwerking werd. Wegens haar afwijzende houding tegenover Mobutu werd ze datzelfde jaar reeds, op aandringen van Leburton, vervangen door haar partijgenoot Guy Cudell. Hij beheerde deze portefeuille met het ministerschap van Brusselse Zaken – het kan moeilijk karikaturler voor wat een socialistische visie op het Zuiden aangaat.

In 1978 scheidden de wegen zich: de Belgische Socialistische Partij viel uiteen in de Parti Socialiste (PS) en de Socialistische Partij (SP). Onder het voorzitterschap van Karel Van Miert knoopte de SP aan bij een aantal themata uit de periode '68. Dat had belangrijke gevolgen voor de houding tegenover Zaïre. Men kon de bui reeds zien hangen tijdens Shaba I en II, opstanden in 1977 en 1978 in de provincie Shaba, geleid door de zogenaamde 'Katangese gendarmen' die naar Angola waren gevlucht na de val van Tsjombe. Omdat de rebellen Belgen bedreigden, zette België in 1978 een humanitaire interventie op door 1750 para's te sturen. Die 'noodzaak' bleek één constructie te zijn, net als de opvattingen van premier Tindemans dat de Cubanen die invasie leidden.³² Henri Simonet, de Brusselse socialistische minister van Buitenlandse Zaken, verdedigde die bombarie met verve. Op dat moment – toen de BSP nog een dubbel voorzitterschap kende – trok de Vlaamse ondervoorzitter Van Miert van leer tegen de gevolgde Zaïrepolitiek, uitte hij bezwaren tegen de financiële ondersteuning van het regime en noemde Mobutu een corrupte dictator. Het was duidelijk: met een autonome SP zouden de Vlaamse noko's³³ geen kritiekloze steun aan Kinshasa verlenen.

Vanaf het begin van de jaren 1980 bekoelden de relaties met de Belgische regering, het hof, de kerk ... en escaleerden ze regelmatig tot openlijke conflicten. Of zoals het in het werk van Gauthier de Villers over de relatie tussen België en Zaïre wordt

geformuleerd: 'De evolutie is duidelijk: de Belgisch-Zairese betrekkingen verlopen met horten en stoten, en met hoogten en laagten. Ze zijn min of meer chaotisch, waarbij perioden van confrontatie en ontspanning elkaar afwisselen.'³⁴ De redenen waren uiteenlopend, te beginnen bij een vervreemding bij nieuwe generaties die 'onze' Congo nooit gekend hadden. Toen Leo Tindemans, Simonets opvolger, in 1984 een ruim parlementair debat wou opzetten, wekte dat geen enthousiasme op. De lauwe belangstelling leidde enkel tot een reeks 'opties voor het Afrikabeleid'.

Er was natuurlijk meer aan de hand dan een versleten emorelatie. Het belang van Zaïre op economisch vlak ging in dalende lijn. Na de zaïrisering van de buitenlandse ondernemingen (1973) – waarbij bedrijven van de Sociétégroep door de Belgische autoriteiten opvallend genereus werden 'vergoed' – zochten veel van onze bedrijven veiliger oorden op. De manier waarop het regime de economie als een vampier leegzoog, had tot gevolg dat zelfs het IMF weigerachtig begon te staan om de putten te vullen. Het rapport-Blumenthal uit 1982 was vernietigend voor de Zaïrese politieke top. In 1988 nam een Franse groep de Société Générale over, wat de Brusselse pro-Zaïre lobby aanzienlijk verzwakte. In ieder geval begon de geloofwaardigheid van Mobutu als *a bastard but our bastard* die nodig was om de chaos te vermijden, te tanen. Er ontstond een soort Congomoeheid en onder druk van de publieke opinie besteedde de regering meer aandacht aan mensenrechten. Ten slotte werd Mobutu nog een andere troefkaart uit handen geslagen: door het 'nieuwe politieke denken' van Gorbatsjov en de regimeveranderingen in Oost-Europa kwam er een einde aan de Koude Oorlog.

De geopolitieke waarde van Zaïre devalueerde en het was Mobutu zelf die de stekker uit de Belgo-Zairese relaties trok. Op 11 mei 1990 richtten presidentiële elitetroepen een bloedbad aan op de campus van Lubumbashi. Bij eerdere en veel grotere slachtpartijen hadden Belgische leidende kringen de andere kant uitgekeken, maar nu reageerde Buitenlandse Zaken erg fel en eiste een internationaal onderzoek. Mobutu stuurde als tegenmaatregel alle Belgische coöperanten naar huis. De interstatelijke relaties werden tot het minimum beperkt. Het was de periode waarin vooral ingezet werd op de civiele sector voor een parallelle dialoog van gemeenschap tot gemeenschap. De SP betitelde dat alles niet direct als een minpunt.

Op 24 april 1990 trok Mobutu een streep onder de tweede republiek en was de MPR-staat verleden tijd. Zowel in Brussel als in Kinshasa reageerden machthebbers en oppositie aanvankelijk verbijsterd. Het werd snel duidelijk dat de president de chaos organiseerde, waarbij hij, binnen de immer wijzigende omstandigheden, het enige rustpunt moest zijn. Via het zogenaamde democratiseringsfonds wou België de transitie naar een meerpartijstaat mogelijk maken. Spoedig bleek hoe moeilijk het laveren was tussen een multimobutisme, steun aan Etienne Tshisekedi (UDPS), monseigneur Monsengo als de facto regeringsleider en de tussenkomsten van de meester-poppenspeler zelf. Wanneer in 1991 de troepen in 'Kin' aan het muiten sloegen, vreesde de regering voor de veiligheid van de Belgen en besepte ze dat, indien de voedselvoorraden niet beschermd werden, het democratiseringsproces definitief kon ontsporen. Minister van Defensie Co me (PS) stuurde para's. Officieel

Delegatie van de Mouvement Populaire de la Révolution uit Zaïre op het Ideologisch Congres van de BSP, 16 en 17 november 1974. (Amsab-ISG, Gent)

hadden die alleen een humanitaire missie en beperkten ze zich verder tot '*une présence passive*'. Toen bleek dat Mobutu hen wou meelokken in het moeras, werden ze teruggetrokken, want een duidelijke exitstrategie was er toch al niet. Het wordt haast een terugkerende treurzang, maar de socialisten – ook de Vlaamse – hadden geen uitgewerkt raamwerk inzake Congolese aangelegenheden. Dat maakte dat men vaak achter de feiten aanholde of ad-hocbeslissingen moest treffen. Er waren natuurlijk wel figuren in het parlement of in de vakbond die duidelijke standpunten innamen, maar aangezien Congo niet echt een electoraal thema was waarop men kon scoren, verslofte het – occasionele opstoten niet te na gesproken – telkens opnieuw op de achtergrond.

Tot dusver hebben we ons slechts zeer zijdelings gebogen over Ruanda-Urundi, dat België als mandaatgebied verwierf na de Eerste Wereldoorlog. We erfden niet alleen deze koninkrijken als geografische realiteit, maar tevens het denkpatrimonium van de Duitsers. Sociaal darwinisme en cultureel evolutionisme op biologische

grondslagen overstegen de racistische ideologie van de naziperiode. De opvatting dat de Tutsi's een natuurlijk heersersvolk waren, ontstond lang vóór er sprake was van nazi's, was niet beperkt tot Duitse kringen en overleefde de Tweede Wereldoorlog. Neurenbergprocessen of niet, racisme leek enkel verboden binnen een Europese context. Vóór de kolonisering was er evenmin sprake van een gelijke status tussen de verschillende strata, maar de nieuwe heersers verdiepten de splitsing, bevroren de verhoudingen en gaven er een raciale invulling aan. De Tutsi's werden gezien als blanken die zwart waren, de Hutu's waren negers. Ook de katholieke missies steunden die tweedeling van de samenleving, want zoals monseigneur Classe het samenvatte: een Tutsi-elite die tot priester werd gewijd, was een tussenschakel voor de bekering, en een opstand tegen de monarchie zou leiden tot anti-Europese en communistische gevoelens. In 1948 schreef professor Lambin, verbonden aan de Koloniale Hogeschool, in een boek bestemd voor ons onderwijs over de 'Hamietische volksstammen' die 'nieuwe raseigenschappen hebben verspreid'.³⁵ Het werk verscheen onder de auspiciën van het ministerie van Koloniën. De toenmalige directeur daarvan besloot de inleiding blijmoedig met de opmerking dat onze koloniale gebieden 'tegenwoordig geen geschiedenis meer (*hebben*), zoals alle gelukkige volkeren'. De tutsificatie van de publieke sector verleende de politiek een raciale dimensie die allesoverheersend was.

Wie spontaan verwacht dat de BSP de houding van de Belgische autoriteiten frontaal aanviel, zal op zijn honger blijven zitten. Het leek alsof de partij een blinde vlek had ontwikkeld tegenover deze problematiek. Toen de elites in Rwanda – grotendeels Tutsi's – aandrongen op onafhankelijkheid, veranderden de Belgische autoriteiten het geweer van schouder: administratie en kerk steunden de sociale revolutie van de Hutu's en bleven passief in verband met de moordpartijen waarvoor tienduizenden Tutsi's op de vlucht sloegen. Rwanda werd een republiek die door de missies en het hof omarmd werd. In Burundi werd de charismatische Tutsiprins en eerste minister Rwagasore vermoord in opdracht van de Parti Démocrate Chrétien, volgens Radio Trottoir op aanstoken van de Belgen. De relaties tussen Bujumbura en Brussel bleven daarna steeds afstandelijk. Noch in het ene, noch in het andere geval slaagden de socialisten erin een autonome visie te ontwikkelen. Dat is alvast een deel van de verklaring van het 'bochtenwerk' dat de socialisten in dezen leverden.

In de jaren 1990 was Buitenlandse Zaken haast exclusief in handen van de SP, met achtereenvolgens Willy Claes, Frank Vandenbroucke en Erik Derycke als minister. Het was een periode waarin de socialisten Centraal-Afrika wel moesten op de agenda zetten omwille van de gebeurtenissen op het terrein. In 1993 was er in Burundi een poging tot staatsgreep en werd de eerste verkozen Hutupresident vermoord, met wederzijdse slachtpartijen als gevolg. In Rwanda viel het Front Patriotique Rwandais (FPR) het land binnen. Dat FPR bestond uit kinderen van Tutsivluchtelingen die in de jaren 1960 uit Rwanda waren verdreven. De christendemocraten die nog steeds dit land als '*enfant chéri*' koesterden, en onze vorst die

de Rwandese Hutupresident Habyarimana als bevlogen gelovige aan de borst drukte, kozen de kant van Kigali. Militair tussenbeide komen deed men daarentegen niet: het waren Franse troepen die het FPR terugdrongen. Binnen de rooms-rode coalitie verzuurden de relaties tussen de partners, wat de rechtlijnigheid van het optreden niet ten goede kwam. Die positieve opstelling versus Kigali verschoof ten voordele van het zoeken naar een compromis, wat uitmondde in het akkoord van Arusha (1993). Er werden 450 Belgische para's naar Rwanda gestuurd. Die maakten deel uit van de VN-troepen, waarvan van meet af aan werd gezegd dat ze een veel te beperkt mandaat hadden. Zaïre maakte van de gelegenheid gebruik om zich internationaal wat te rehabiliteren door ook troepen te sturen. De ministeries van Buitenlandse Zaken (Claes) en Ontwikkelingssamenwerking (Derycke) stopten veel energie in het ondersteunen van de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid als instrument voor conflictpreventie en -beheersing.

De aanslag op een vliegtuig op 6 april 1994 waarbij zowel de Rwandese als de Burundese president om het leven kwamen, en de genocide die erop volgde, verplichtten ons uit de coulissen te komen. Het liep meteen mis toen tien Belgische para's werden afgeslacht. Men mag niet vergeten dat de *black hawk down*, de vernedering van Amerikaanse troepen in Mogadishu (Somalië), nog vers in het geheugen lag. De Belgische militaire interventie in het Somalische Kismayo werd in de publieke opinie nooit aanvaard en door de ngo-wereld rechtuit afgewezen. De redenen waarom we daar in een soort onderaanneming moesten tussenkomen, werden immers nooit op een overtuigende manier uiteengezet en het optreden van de para's in Somalië lokte in België behoorlijk wat kritiek uit. En, er waren Belgische verkiezingen op komst, waardoor de socialisten bodybags konden missen als de pest. De terugtrekking van onze troepen en die van UNAMIR³⁶ betekende een Belgisch Srebrenica dat nog lang nazinderde. De sp.a hield er een grote terughoudendheid aan over om gevechtstroepen naar onze voormalige gebieden te sturen. In een soort van echo van Willy Brandt bood eerste minister Verhofstadt later namens België excuses aan voor dit schuldig verzuim. Daarenboven bleek dat Frankrijk – gezien als een bondgenoot – in zijn Opération Turquoise in 1994 een eigenzinnige koers voer door vrije doorgang te verlenen aan het Rwandese leger en aan de Interahamwe, een Hutu-paramilitaire organisatie. Dat zorgde voor grote ontevredenheid in Brussel, want die aftocht destabiliseerde gans Oost-Congo.

De socialisten trachtten de vredes- en ontwikkelingspogingen van alle betrokken partners beter te coördineren en onderstreepten het belang van *African ownership* (Vandenbroucke, Derycke). Langs de ene kant was het positief dat men afstapte van het langgekoesterde vooroordeel dat wij over meer expertise beschikten dan de Afrikanen zelf, anderzijds werd dit standpunt omgeven door het vermoeden van *desengagement*. Bepaalde kringen wilden liever richting Zuid-Afrika, omdat ze daar de motor vermoedden van een regionale ontwikkeling of omdat daar een soort Nederlands werd gesproken. In de regering-Dehaene II was Afrika geen prioriteit en hield België zich, zeker voor wat de ex-kolonies aanging, zeer low profile. On-

begrijpelijk was dat natuurlijk niet: de regering wou niet zonder het te beseffen in een catch 22-situatie verzeild raken en door alle partijen van inmenging beschuldigd worden. Maar, *it takes two to tango*: de opmars van het AFDL (Alliance de Forces Démocratiques pour la Libération du Congo) van Laurent Kabila in 1996-1997 en de ineenstorting van het non-regime zogen België opnieuw naar Kinshasa.

Dat Kabila een marxistisch jargon hanteerde, kon de socialisten niet tot steun verleiden. Gelukkig maar, want meer dan wat morsige kreten stelde dat niet voor. Daarenboven was de stem van Oeganda en Rwanda duidelijk en het begon al spoedig te dagen dat de VS achter de schermen steun verleenden. De hoop om in ruil daarvoor enkele mijnconcessies te verwerven, was daar niet vreemd aan. België was wat verweesd: van enige geconcentreerde actie België-Frankrijk-VS, de zogenaamde trojka, bleef niets meer over. Om op het ergste voorbereid te zijn, werden para's in Brazzaville in reserve gehouden. Maar zoals gewezen minister Derycke op de diplomatieke contactdagen in september 2007 uiteenzette, was België niet van plan partij te kiezen en al helemaal niet om zich in avonturen te storten zoals in de jaren 1960.³⁷ Toen in 1998 de rebellie in het oosten van Congo uitbrak en vervolgens oversloeg in een Afrikaanse oorlog, bleef België behoedzaam manoeuvreren en de kar van de neutraliteit trekken.

Veel meer dan dat de ad-hocbeslissingen hun consistentie ontleenden aan een bredere socialistische visie, was er sprake van aversie om een tweede uitgave van de draaimolen mee te maken. Het was duidelijk dat Mobutu weliswaar door Belgen (en Amerikanen) in het zadel was geholpen, maar eenmaal hij zich geïnstalleerd had, leidde hij vaak de dans. De ene maand was er in Kinshasa een banket met Vlaamse liederen – het hilarische *Viva bomma, patatten met saucissen* – de volgende waren er beledigende verwijten. Dit scenario, maar met nieuwe spelers, wou men te allen prijze vermijden, en daarbij nam men het verwijt van attentisme er maar bovenop. Op één punt bleef de sp.a consequent: de huiver om de militaire trom te roeren – Claes op weg naar het ambt van secretaris-generaal van de NAVO was de uitzondering. Zowel op het vlak van het verbod op antipersoonsmijnen als wat de inzet voor de Palestijnse zaak betrof, liet Buitenlandse Zaken zich opmerken. Centraal-Afrika werd evenwel niet langer als een absolute politieke en morele prioriteit bestempeld.

Vanaf 1999 vielen de socialisten in de nationale regering naast de post Buitenlandse Zaken en vanaf 2007 verhuisden ze naar de oppositie. Onder Louis Michel, de flamboyante MR-minister van Buitenlandse Zaken werd het roer omgegooid. Met de fanfare voorop werd de terugkeer van België op de Centraal-Afrikaanse scène aangekondigd. Het vermoeden dat vooral – nieuwe en MR-gelieerde – zakenmilieus aan de basis hiervan lagen, was groot. De socialisten zaten er wat beduusd bij te kijken: in veel meer dan een aantal interpellaties van sp.a-Kamerlid Dirk Van der Maelen resulteerde dat niet.

Ondertussen waren de kaarten ter plekke grondig herschud: onder inmiddels de zoon van Kabila nam de Volksrepubliek China een centrale plaats in binnen de economische sector, en dus ook op het vlak van politieke en ontwikkelingssamen-

werking. Voor het eerst werd België ermee geconfronteerd dat onze ex-kolonie een veel belangrijker en grotere vriend had, die zich daarenboven niet inliet met de interne politieke aangelegenheden.

De voorbijgestreefde keuze

Op 30 juni genoot Congo dus van vijftig jaar onafhankelijkheid. Vaak, zelfs in socialistische kringen, gebruikt men nog de uitdrukking ‘schonk België Congo de onafhankelijkheid’, alsof je iets kan ‘schenken’ dat je eerst hebt afgenomen. Veel redenen tot vieren waren er niet, alvast niet voor de meerderheid van de bevolking. Ondanks de belofte tijdens zijn inaugurale rede in december 2006 om de zogenaamde *cinq chantiers*³⁸ te openen, heeft president Kabila nog geen indrukwekkend parcours inzake economische heropleving afgelegd. Integendeel, de sociale situatie wordt alleen maar erger, de corruptie neemt hand over hand toe en de straffeloosheid inzake moord en verkrachting – lang niet alleen in het oosten – is een schandaal. Toen minister van Buitenlandse Zaken Karel De Gucht de Congolese top daarover de oren waste, was een zoveelste mini-incident een feit. Een bezoek van zijn opvolger Steven Van Ackere (CD&V) leek de plooiën glad te strijken. Achter de schermen werd de afspraak gemaakt dat koning Albert zou aanwezig zijn op de onafhankelijkheidsviering. Van Ackere haastte zich om te onderstrepen dat het hier niet ging om de uitreiking van een diploma voor goed gedrag, maar om een ‘normale beleefdheidsaanwezigheid’.

Onmiddellijk doken er overal Congokenners op die allemaal wisten hoe de Congolezen daarover dachten. De sp.a liet bij monde van Kamerlid Dirk Van der Maelen weten geen voorstander te zijn van het bezoek, dat bijna onvermijdelijk als een legitimatie van de politiek zou worden aangezien. De partij vreesde dat Albert, gekenmerkt door een zekere joie de vivre, niet zou kunnen weerstaan aan het beruchte *bain de foule* en vervolgens een nietszeggende toespraak zou moeten houden. De kans was ook reëel dat de koning zich moest vertonen in gezelschap van vice-eerste minister Joseph Nzanga Mobutu (zoon van) of, nog erger, Gabriel ‘Tango Fort’ Amisi, die medeverantwoordelijk is voor de slachtpartijen in Kisangani in 2002. Of misschien maakte Robert Mugabe, het omstreden staatshoofd van Zimbabwe, wel zijn opwachting in hun gezelschap. Het ergste bleef ons bespaard, mede omdat de delegatie wel bijzonder low profile opereerde. Buiten wat rumoer over een ongelukkig gebaar van de president die het ‘verkeerde’ geschenk – diamanten – aan de koningin schonk, verliep alles rimpelloos. *Much ado about nothing?* In ieder geval liet niemand in het buitenland er ook maar één moment de slaap voor of het koningspaar nu al dan niet zou gaan. Het was vooral in ons land, of althans in politieke kringen, dat de gemoederen beroerd raakten – en dan nog vooral om partijgerelateerde redenen. Uiteraard was enig moreel bewustzijn bij de sp.a meegenomen, en er waren, ondanks de beperkte schade, verschillende argumenten om niet te gaan of om een kritisch geluid te laten horen.

Maar hoe zwaar werd in eigen land nog aan het sp.a-standpunt getild? Vanuit

de oppositie en met weinig vooruitzichten op een nieuwe electorale doorbraak, woog de partij niet echt door op het buitenlandbeleid. De onderbelichting van haar internationale rol in de manier waarop ze de kiezer benadert, werkte dat alleen verder in de hand. De harde woorden van Michel jr. over het 'extremisme' van Van der Maelen leken op een partijtje schaduwboxen en konden nog het best geklas-seerd worden als marginaal gespin. Opvallend was dat de PS er zich blijkbaar volkomen kon in vinden dat het niet om een 'staatsbezoek' ging, maar – om het in de woorden van de eerste minister te formuleren – om een blijk van respect tegenover het land en zijn bevolking (de leiders waren weggefallen). Eerste vaststelling: de politieke partijen in België staan al lang niet meer op één lijn inzake Congo, én: de breuklijn loopt door de ideologische families heen. Twee: een nog meer ontnuch-terende conclusie is dat de rol van België in Centraal-Afrika is teruggebracht tot een symbolische aanwezigheid, en zelfs binnen dit kader slagen de (Vlaamse) so-cialisten er niet echt in een centrale rol te spelen. Meer in het algemeen: een aantal periodieke opflakeringen niet te na gesproken, is Congo van de Belgische agenda verdwenen.

Dat is uiteraard niet zo verwonderlijk gezien de nieuwe mastodontspeler die op het terrein is verschenen: de Volksrepubliek China. De megaprojecten die China in Congo op stapel heeft staan en het feit dat het die ook nog uitvoert, maakt dat België in de rand van het gebeuren wordt gedrukt. We kunnen ons misschien nog koesteren in de gedachte dat de wereld naar Congo kijkt door het sleutelgat dat België heet, meer dan een illusie is het niet. Wanneer minister Van Ackere in sep-tember 2010 in New York de Congolese president confronteerde met de 'Belgische ontgoocheling' inzake ontwikkeling, nam die laatste hiervan amper akte. Het is het einde van een tijdperk, omdat de Congolese politici niet meer die banden heb-ben met het 'moederland'. Omgekeerd heeft ook de jukebox steeds minder heimwee naar de klank van de tamtam. De wereld steunt op nieuwe krachten, dat hebben ze in Kinshasa begrepen, maar voor een deel van onze politieke klasse is het idee dat we verschrompeld zijn tot het niveau van Luxemburg, nog steeds moeilijk om onder ogen te zien.

- 1 De koloniale staat – en bij overdracht elk ge-zag dat de blanken in Belgisch-Congo uitoe-fenden – werd door de inlanders aangeduid met de term '*bula matari*'. *Bula matari*, of 'breker van stenen', was de bijnaam die oorspronkelijk aan Stanley was gegeven, omdat hij bij de aanleg van de eerste wegen veel-vuldig gebruik liet maken van voorhamers en dynamiet om de rotsen te verbrijzelen. Overdrachtelijk verwijst *bula matari* naar de onweerstaanbare en dwingendende kracht van het koloniale gezag.
- 2 J. VANGANSBEKE, *De grote oorlog van E.D. Morel*. Op: Website Stichting Studiecentrum Eerste Wereldoorlog, <http://ssew.nl/grote-oorlog-edmorel>, laatst geraadpleegd op 14 oktober 2010.
- 3 Eduard BERNSTEIN, *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialde-mokratie*, Stuttgart: Dietz Verlag, 1899.
- 4 Karl KAUTSKY, *Sozialismus und Kolonialpo-litik*, Berlijn: Buchh. Vorwärts, 1907. Verta-ling: *Socialism and colonial policy*, Belfast: Athol Books, 1975.

- 5 Cas MUDDLE, *Populist Radical Right Parties in Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- 6 Henri NICOLAI, L'image de l'Afrique Centrale au moment de la création de l'état indépendant du Congo. In: *Le centenaire de l'Etat indépendant du Congo. Recueil d'études*, Brussel: Académie des Sciences d'Outre Mer, 1988, p. 13-39.
- 7 De slagzin 'noodlottige noodzakelijkheid' is afkomstig van Carton de Wiart.
- 8 Louis BERTRAND, *Leopold II et son règne. 1865-1890*, Brussel, 1890, p. 67.
- 9 Emile VANDERVELDE, *Les derniers jours de l'état du Congo*, Parijs: Ed. de la Société Nouvelle, 1909; Emile VANDERVELDE, *La Belgique et le Congo, le passé, le présent, l'avenir*, Parijs: Alcan, 1911.
- 10 Emile VANDERVELDE, *Les derniers jours [...]*.
- 11 Kolonisatie. Gedachtenwisseling tussen Vandervelde en Kautsky. In: *Germinal*, 6(1909)8, p. 18.
- 12 Zie: Jules MARCHAL, *Travail forcé pour le 1e rail*, Borgloon: Bellings, 2002.
- 13 Alphonse-Jules WAUTERS, *L'Etat indépendant du Congo*, Brussel: Librairie Falk Fils, 1899, p. 19.
- 14 Alphonse-Jules WAUTERS, *L'Etat indépendant [...]*, p. 11.
- 15 *Vooruit*, 04/01/1911.
- 16 Tot op heden is die periode onderbelicht. Zie: Guy VANTHEMSCHE, De geschiedenis van België na 1945: België en Congo. In: Els WITTE & Alain MEYNEN (red.), *De geschiedenis van België na 1945*, Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 2006, p. 511-542.
- 17 Guy VANTHEMSCHE, De Belgische socialisten in Congo 1895-1960. In: *Brood & Rozen*, 1999(2), p. 31-65.
- 18 Hendrik FAYAT, *De politieke ontwikkeling van de Afrikaanse gebieden onder Belgisch beheer. Socialistische dagen van 21 tot 22 november 1953 georganiseerd te Huyzingen, L. De Brouckere Stichting, Koloniale Commissie, 1953, 19 p.*
- 19 Hendrik FAYAT, *Memoires van een Brusselse Vlaming. 1. Niets is voorbij*, Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 1983, p. 326.
- 20 Guy VANTHEMSCHE, De geschiedenis van België [...], p. 525.
- 21 Peter MENU, *Congresresoluties van de Vlaamse politieke partijen: 3. De (Belgische) Socialistische Partij 1945-1993*, Gent: Steunpunt socio-politiek systeem, 1994, p. 133.
- 22 Peter MENU, *Congresresoluties van de Vlaamse [...]*, p. 141.
- 23 Isidore NDAYWEL È NZIEM, *Histoire du Zaïre. De l'héritage ancien à l'âge contemporain*, Louvain-la-Neuve: Duculot, 1997, p. 257.
- 24 Jozef SMITS (red.), *Gaston Eyskens. De memoires*, Tiel: Lannoo, 1993, p. 522.
- 25 Guy VANTHEMSCHE, *De Belgische socialisten [...]*, p. 57.
- 26 Geciteerd in: Ludo DE WITTE, *De moord op Lumumba*, Leuven: Van Halewyck, 1999, p. 303.
- 27 *Vooruit*, 28-29/11/1964, p. 3.
- 28 *Vooruit*, 02/12/1964, p. 1.
- 29 *Le Peuple*, 25/11/1964.
- 30 Patrick NOTHOMB, *Dans Stanleyville. Journal d'une prise d'otage*, Parijs/Louvain-la-Neuve: Duculot, 1993.
- 31 Theo LUYCKX, *Politieke geschiedenis van België*, Brussel: Elsevier, 1974, p. 519.
- 32 Walter ZINZEN, *Mobutu: van mirakels tot malaise*, Antwerpen: Hadewijch, 1995, p. 46 e.v.
- 33 Noko is de koosnaam in Congo voor 'nonkel-tje', de sympathieke en naïeve sinterklaas van dienst.
- 34 Vertaald uit het Frans: 'Le constat est évident [...]: à travers une évolution saccadée en dents de scie, alternant des phases d'affrontement et d'apaisement, les relations entre la Belgique et le Zaïre manifestent [...] une tendance à l'entropie.' Uit: Gauthier DE VILLERS (red.), *Belgique/Zaïre. Une histoire en quête d'avenir*, Parijs: L'Harmattan, 1994, p. 189.
- 35 Francis LAMBIN, *Belgisch-Kongo*, Brussel: Cuyppers, 1948, p. 68.
- 36 United Nations Assistance Mission for Rwanda, een missie van de Verenigde Naties in Rwanda ter ondersteuning van de implementatie van de Arusha-akkoorden.
- 37 Rik COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek: 1830-2000*, Antwerpen: Hadewijch, 1998, p. 520.
- 38 President Kabila kondigde bij zijn inauguratie in december 2006 aan dat hij *cinq chantiers* zou aanpakken: infrastructuur (wegen, spoorwegen en bruggen), werkgelegenheid, onderwijs, water en elektriciteit en gezondheid.